

Ганна МАЛЬЦЕВА,

orcid.org/0000-0001-6076-2099

викладач-стажист кафедри германської філології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

(Мелітополь, Запорізька область, Україна) anna.sibilieva@gmail.com

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджено фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини в англійській та українській мовах. Описано структурно-граматичні особливості фразеологічних одиниць обох мов. Матеріалом дослідження слугували 420 фразеологічних одиниць англійської мови та 280 фразеологічних одиниць української мови зі структурою словосполучення, які мають у своїй будові компоненти на позначення рис характеру людини. Аналіз фразеологічних одиниць був проведений із використанням порівняльного опису. У результаті структурно-граматичного аналізу виявлено субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербіальні фразеологічні одиниці в обох мовах. Усі структурно-граматичні типи фразеологічних одиниць характеризуються наявністю підрядного або сурядного зв'язку. Більшість фразеологічних одиниць мають структуру підрядного словосполучення. Ад'єктивні фразеологічні одиниці зі структурою підрядного словосполучення поділяються на компаративні та некомпаративні. Ад'єктивні фразеологічні одиниці зі структурою сурядного словосполучення виявлено лише в англійській мові. Особливістю дієслівних фразеологічних одиниць є те, що серед них є не тільки словосполучення із сурядним або підрядним зв'язком, але й фразеологічні одиниці змішаного типу, які поєднують два види зв'язку в одному словосполученні. З'ясовано, що в дієслівних фразеологічних одиницях перший компонент – дієслово – може сполучуватись із різними частинами мови, зокрема, іменником, прислівником, прикметником, займенником. Адвербіальні фразеологічні одиниці зі структурою підрядного словосполучення так само, як і ад'єктивні фразеологічні одиниці, поділяються на компаративні та некомпаративні вирази. Першим компонентом у більшості некомпаративних адвербіальних фразеологічних одиниць є прийменник. Адвербіальні фразеологічні одиниці зі структурою сурядного словосполучення поділяються на прийменникові та безприйменникові. У прийменникових адвербіальних фразеологічних одиницях прийменник може займати як препозиційне, так і постпозиційне положення. Виявлено лексичні варіанти фразеологічних одиниць, в яких компоненти можуть замінюватись або варіюватись.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, структурно-граматичні типи, риси характеру людини.*

Hanna MALTSEVA,

orcid.org/0000-0001-6076-2099

Teacher-trainee at the Department of Germanic Philology

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

(Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine) anna.sibilieva@gmail.com

STRUCTURAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS ON THE DESIGNATION OF HUMAN CHARACTERISTIC FEATURES IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article investigates phraseological units to denote human character traits in English and Ukrainian. The structural and grammatical features of phraseological units of both languages are described. The material of the research was 420 phraseological units of the English language and 280 phraseological units of the Ukrainian language with a phrase structure, which have components in their structure to denote human character traits. The analysis of phraseological units was performed using a comparative description. As a result of structural-grammatical analysis, substantive, adjective, verbal and adverbial phraseological units in both languages were revealed. All structural-grammatical types of phraseological units are characterized by the presence of a subjunctive or conjunctive connection. Most phraseological units have the subjunctive connection. Adjective phraseological units with the subjunctive connection are divided into comparative and non-comparative. Adjective phraseological units with the conjunctive connection are found only in English. The peculiarity of verbal phraseological units is that among them there are not only phrases with a conjunctive or subjunctive connection, but also phraseological units of mixed type, which combine two types of connection in one phrase. It has been found that in verbal phraseological units the first component – the verb – can be combined with different parts of speech, in particular; noun, adverb, adjective, pronoun. Adverbial phraseological units with the subjunctive connection, as well as adjective phraseological units are divided into comparative and non-comparative expressions.

The first component in most non-comparative adverbial phraseological units is the preposition. Adverbial phraseological units with the conjunctive connection are divided into prepositional and non-prepositional. In prepositional adverbial phraseological units, the preposition can occupy both a prepositional and a postpositional position. Lexical variants of phraseological units in which components can be replaced or varied are revealed.

Key words: phraseological unit, structural-grammatical types, human character traits.

Постановка проблеми. Зіставне вивчення мов відіграє велику роль у сучасному мовознавстві. Актуальною проблемою на нинішньому етапі розвитку фразеології є виявлення подібностей та відмінностей у фразеологічних системах неспоріднених мов, зокрема англійської та української.

Аналіз досліджень. У мовознавчій літературі представлена низка досліджень, присвячених проблемі класифікації фразеологічного фонду мови. В англійській мові ця проблема досліджувалась О. Куніним, О. Арсент'євою, в українській – В. Ужченко, Д. Ужченко, А. Архангельською та ін. Вивченню фразеології в зіставному аспекті були присвячені праці В. Аракіна (англійська та російська мови), В. Гака (французька і російська мови), Р. Зорівчак (англійська та українська мови) та О. Райхштейна (німецька та російська мови).

Мета статті – проаналізувати фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини, організовані за моделлю словосполучення, в англійській та українській мовах у зіставному аспекті та виявити структурно-граматичні подібності та розбіжності в структурі цих фразеологічних одиниць (далі – ФО). Матеріалом дослідження послуговували 420 ФО англійської мови та 280 ФО української мови, отримані шляхом суцільної вибірки із фразеологічних словників.

Виклад основного матеріалу. Дослідники почали системно вивчати структурно-семантичну організацію ФО у 50-х роках ХХ століття (Кочерган, 2006: 294). Було виявлено, що ФО виконують певну синтаксичну функцію, поєднуються з іншими членами речення, можуть виражати часомодальні, просторові відношення (Ужченко, 2005: 103). Зрештою, однією з класифікацій ФО стала структурно-граматична класифікація. У цьому дослідженні ми розглядаємо ФО на позначення рис характеру людини зі структурою словосполучення.

ФО зі структурою словосполучення співвідносяться з різними частинами мови. Виділяють субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні та дієслівні ФО з урахуванням граматичних категорій. У словосполученні є два типи синтаксичного зв'язку: сурядний і підрядний. Тому ми розглядаємо структурно-граматичні типи ФО, враховуючи тип синтаксичного зв'язку у словосполученні. Матеріали здійсненого аналізу дають змогу класифі-

кувати ФО на позначення рис характеру людини, організовані за моделлю словосполучення.

1. Субстантивні ФО. Субстантивні ФО характеризуються узагальнено-предметною семантикою, мають граматичні категорії роду, числа та відмінка, в реченні виступають як підмет, додаток або іменний компонент складеного присудка (Алефіренко, 2009: 118). Субстантивні ФО зі структурою підрядного словосполучення:

1) (артикль)+іменник+прийменник+(артикль)+іменник: англ. *a dog in the manger* (Cambridge, 2002: 100) – «людина, яка сама не користується чим-небудь й іншим не дає», англ. *a merchant of doom* (Cambridge, 2002: 251) – «людина, яка завжди чекає, що трапиться щось погане», укр. *вітер у голові* (Білоноженко, 1993: 131) – «хто-небудь легковажний несерйозний», *зайці в голові* (Ужченко, 1998: 53) – «хто-небудь легковажний, безтурботний»;

2) (артикль) + прикметник (дієприкметник, дієприслівник) + іменник: англ. *a bleeding heart* (Cambridge, 2002: 37) – «людина, яка багато співчуває іншим», англ. *a cold fish* (Cambridge, 2002: 75) – «холодна, стримана людина», укр. *гаряча голова* (Білоноженко, 1993: 181) – «запальна людина», укр. *продажна шкура* (Білоноженко, 1993: 965) – «той, хто зраджує когонебудь з корисливою метою»;

3) іменник + іменник у формі родового відмінка. Ця модель представлена лише ФО української мови: укр. *олух царя небесного* (Ужченко, 1998: 124) – «дурень, телепень». Будова ФО *олух царя небесного* ускладнена прикметником;

4) іменник у формі родового відмінка + іменник. Ця модель представлена лише ФО англійської мови *a big girl's blouse* (Cambridge, 2002: 32) – «сором'язливий чоловік», будова якої також ускладнена прикметником;

5) артикль + іменник + іменник. Ця модель представлена лише ФО англійської мови: *an eagle eye* (Cambridge, 2002: 110) – «досвідчена людина», *a lounge lizard* (Cambridge, 2002: 238) – «чоловік, який постійно шукає зустрічей із багатими жінками».

Група субстантивних ФО зі структурою сурядного словосполучення є нечисленною: англ. *a Jekyll and Hyde* (Cambridge, 2002: 207) – «лицемірна людина», англ. *all sweetness and light* (Cambridge, 2002: 6) – «дуже люб'язна людина»,

укр. *ні риба ні м'ясо* (Білоноженко, 1993: 735) – «безвольна, безхарактерна людина».

2. Ад'єктивні ФО. Цей тип ФО характеризується наявністю значення атрибутивності та виражає статичні якісно-оціночні ознаки (Алефиренко, 2009: 130). Ад'єктивні ФО виконують синтаксичну роль означення та іменної частини складеного іменного присудка. Ад'єктивні ФО зі структурою підрядного словосполучення представлені компаративними та некомпаративними ФО.

Ад'єктивні компаративні ФО. Особливістю цих ФО є те, що перший компонент зазвичай вживається у своєму буквальному значенні, а другий використовується для підсилення першого (Кушнерик, 2019: 183). У складі більшості компаративних ФО англійської мови можна зустріти сполучники *as, like, than, so*, у складі компаративних ФО української мови – *як, ніби, мов* (Запухляк, 2019: 2). Наприклад, англ. *as gentle as a lamb* (Cambridge, 2002: 154) – «спокійний, добрий», англ. *as hard as nails* (Cambridge, 2002: 177) – «жорстокий», англ. *as keen as mustard* (Cambridge, 2002: 211) – «сповнений ентузіазму», англ. *as stubborn as a mule* (Cambridge, 2002: 376) – «упертий», укр. *як із клоччя батіг* (Ужченко, 1998: 71) – «слабохарактерний, нерішучий, безвольний», *як нова копійка* (Ужченко, 1998: 76) – «чистий, охайний, підтягнений, свіжий», *як муха (мухи) в окропі* (Білоноженко, 1993: 74) – «постійно зайнятий, заклопотаний».

Ад'єктивні некомпаративні ФО. Фразеологізми цієї групи характеризують об'єкт, але не порівнюють його з іншим об'єктом. Прикладами таких ФО є англ. *dead from the neck up* (Cambridge, 2002: 91) – «безглуздий, дурний», англ. *full of beans* (Cambridge, 2002: 150) – «гарячий, енергійний», англ. *rotten to the core* (Cambridge, 2002: 330) – «нечесний, аморальний», англ. *slow on the uptake* (Cambridge, 2002: 410) – «людина, яка повільно розуміє», укр. *гарячий на руку* (Білоноженко, 1993: 170) – «сповнений завзяття, енергії, запальний», укр. *лобом неширокий* (Білоноженко, 1993: 549) – «не здатний добре мислити, нерозумний», укр. *нечистий на руку* (Білоноженко, 1993: 549) – «здатний красти, шахрувати», укр. *гострий на язик* (Ужченко, 1998: 201) – «здатний дотепно і влучно говорити».

Ад'єктивні ФО зі структурою сурядного словосполучення представлені такими ФО англійської мови: англ. *bitter and twisted* (Cambridge, 2002: 36) – «озлоблений», англ. *bright and breezy* (Cambridge, 2002: 51) – «веселий», англ. *bright-eyed and bushy-tailed* (Cambridge, 2002: 51) – «енергійний, завзятий», англ. *penny-wise and pound-foolish* (Cambridge, 2002: 295) – «економний у дрібницях

і марнотратний у великих справах», англ. *prim and proper* (Cambridge, 2002: 309) – «благопристойний, правильний», англ. *rough and ready* (Cambridge, 2002: 330) – «неввічливий, невихований». В українській мові не було виявлено ад'єктивних ФО зі структурою сурядного словосполучення.

1) *дієслівні ФО.* ФО, які належать до цього типу, характеризуються узагальненою семантикою процесуально-оцінювальної ознаки, яка виражається категоріями виду, стану, особи, часу, способу (Алефиренко, 2009: 134). У реченні дієслівні ФО виконують роль присудка або головного члена односкладного речення. У цьому типі нами було виявлено ФО як зі структурою сурядного словосполучення, так і зі структурою підрядного словосполучення, а також ФО змішаного типу, тобто ті, які поєднують у собі сурядний та підрядний зв'язок. Наведемо приклади ФО зі структурою підрядного словосполучення: англ. *have a bash (at sth)* (Cambridge, 2002: 24) – «спробувати щось зробити вперше», англ. *sweat blood* (Cambridge, 2002: 39) – «працювати важко», англ. *build bridges* (Cambridge, 2002: 50) – «покращувати відносини між людьми з різними поглядами», укр. *заговорювати зуби* (Білоноженко, 1993: 313) – «вводити в оману, дурити когось», укр. *правити теревені* (Ужченко, 1998: 183) – «говорити дурниці, нісенітниці», укр. *варити воду* (Ужченко, 1998: 18) – «знущатися з кого-небудь, показуючи свої примхи». Слід зазначити, що дієслово може сполучуватись не тільки з іменником у дієслівних ФО, але й із прислівником, прикметником, займенником, дієприслівником, інфінітивом. Проілюструємо вищезазначене окремими прикладами: англ. *live to fight another day* (Cambridge, 2002: 8) – «відступити – не означає здатися», англ. *lead somebody astray* (Cambridge, 2002: 13) – «погано впливати на когось», англ. *think big* (Cambridge, 2002: 33) – «мати великі плани», укр. *бачити наскрізь* (Ужченко, 1998: 9) – «добре розпізнавати чиїсь наміри», укр. *виходити сухим з води* (Ужченко, 1998: 18) – «будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання», укр. *високо літати* (Ужченко, 1998: 91) – «зазнаватися». Нами не було виявлено дієслівних ФО зі структурою сурядного словосполучення в українській мові. В англійській мові була знайдена лише одна така ФО: англ. *stand up and be counted* (Cambridge, 2002: 368) – «висловлювати свою точку зору, незважаючи на наслідки». ФО змішаного типу представлені такими прикладами: англ. *dot the/your i's and cross the/your t's* (Cambridge, 2002: 103) – «ставити крапки над *i*», англ. *go through fire and water* (Cambridge, 2002: 137) – «пройти через труноці, щоб досягти чогось», англ. *put your heart and soul*

into sth/doing sth (Cambridge, 2002: 185) – «робити щось із великим інтересом, докладаючи багато зусиль», англ. *move heaven and earth* (Cambridge, 2002: 187) – «робити усе можливе, для того, щоб досягти чогось», англ. *think long and hard* (Cambridge, 2002: 236) – «ретельно обдумати щось перед тим, як прийняти рішення», англ. *fight tooth and claw/nail* (Cambridge, 2002: 398) – «боротися за щось дуже сильно для того, щоб досягти цього», укр. *пройти (перейти) крізь сито і решето* (Білоноженко, 1993: 706) – «азнати всіляких випробувань, набути чималого досвіду в чомусь». Нами було зафіксовано лексичні варіанти дієслівних ФО. У лексичному варіанті один або кілька елементів ФО можуть замінюватись або варіюватись. Прикладами таких ФО можуть бути: англ. *bare your heart/soul* (Cambridge, 2002: 22) – «розповідати секрети», англ. *bet the farm/ranch* (Cambridge, 2002: 30) – «ризикувати чимось», англ. *keep/play your cards close to your chest* (Cambridge, 2002: 59) – «не говорити зайвого», укр. *заговорювати (замовляти) зуби* (Ужченко, 1998: 58) – «відвертати увагу кого-небудь від чогось», укр. *точити (справляти) брехні* (Ужченко, 1998: 12) – «вести пусті, беззмістовні розмови, марнуючи час», укр. *гострити (точити) ніж (ножа, меч, меча і т. ін.)* (Білоноженко, 1993: 193) – «замішляти що-небудь, виношувати підступні плани проти кого-, чого-небудь».

Адвербіальні ФО. М. Ф. Алефіренко дає таке визначення адвербіальним ФО: «До адвербіальних належать фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю парадигматичних форм...» (Алефіренко, 2009: 143). У реченні адвербіальні ФО виконують функцію обставини. В обох мовах було виявлено адвербіальні ФО з підрядною структурою словосполучення, серед яких окрему групу утворюють компаративні ФО, наприклад: англ. *as quick as a flash* (Cambridge, 2002: 315) – «дуже швидко», англ. *like a bull at a gate* (Cambridge, 2002: 53) – «дуже швидко», укр. *як засватана дівка* (Білоноженко, 1993: 241) – «ніяково, несміливо, сором'язливо», укр. *як курка лапою* (Ужченко, 1998: 84) – «недбало, неохайно, неакуратно». В англійській мові прикладами некомпаративних адвербіальних ФО зі структурою підрядного словосполучення є такі вирази, як *behind sb's back* (Cambridge, 2002: 16) – «робити

щось, приховуючи це від когось», *at a snail's pace* (Cambridge, 2002: 360) – «дуже повільно». В усіх ФО цього типу першим компонентом є прийменник, і лише одна ФО починається не з прийменника: англ. *straight from the shoulder* (Cambridge, 2002: 373) – «чесно, відкрито». В українській мові більшість некомпаративних адвербіальних ФО зі структурою підрядного словосполучення також першим компонентом мають прийменник: у *три горла* (Білоноженко, 1993: 190) – «жадібно», *в лоб* (Ужченко, 1998: 92) – «прямолінійно, прямо, відкрито», *з оглядом* (Білоноженко, 1993: 578) – «обережно, обачно, обдуманно». Прикладами ФО, в яких перший компонент не є прийменником, є вирази *тихіше води* (Ужченко, 1998: 21) – «дуже скромно, непомітно», *своїм горбом* (Ужченко, 1998: 34) – «важкою працею, важкими власними зусиллями».

Адвербіальні ФО із сурядною структурою словосполучення є нечисленними. Серед них було виявлено лише двокомпонентні ФО, які своєю чергою можна поділити на прийменникові та безприйменникові. У прийменникових ФО прийменник може стояти як у препозиції, так і в постпозиції. Прикладами прийменникових ФО є такі вирази, як англ. *head and shoulders above* (Cambridge, 2002: 180) – «набагато краще за інших», англ. (with) *might and main* (Cambridge, 2002: 253) – «з усіх сил», англ. *through thick and thin* (Cambridge, 2002: 387) – «незважаючи ні на які труднощі», укр. *в вогонь і (в) воду* (Білоноженко, 1993: 140) – «на будь-який самовідданий вчинок (іти, готовий)». Безприйменниковими ФО є такі: англ. *body and soul* (Cambridge, 2002: 43) – «повністю, цілком», англ. *good and proper* (Cambridge, 2002: 158) – «повністю, ґрунтовно», англ. *the straight and narrow* (Cambridge, 2002: 374) – «чесно», укр. *вірою і правдою* (Ужченко, 1998: 15) – «з усією відданістю; щиро, віддано», укр. *вогнем і мечем* (Ужченко, 1998: 17) – «нещадно, з жорстокістю».

Висновки. Проведений структурно-граматичний аналіз дає змогу дійти висновку про те, що ФО англійської та української мов зі структурою словосполучення, які мають у своїй будові компоненти на позначення рис характеру людини, мають схожу структурно-граматичну організацію та поділяються на субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербіальні типи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко Н. Ф. Фразеологія і пареміологія / Н. Ф. Алефіренко, Н. Н. Семененко. Москва : Флінта: Наука, 2009. 344 с.
2. Запухляк І. М. Структурні особливості субстантивних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки».* Мовознавство. 2019. № 12. С. 64–68.

3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с.
4. Кушнерик В. І., Гуменюк І. І. Структурно-граматичні особливості фразеологічних одиниць із колоративами в англійській мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2019. № 48. С. 180–185.
5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.
6. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. / ред-кол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін. Вид. 1-ше. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.; Кн. 2. 984 с.
7. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. Д. Ужченко та ін. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
8. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 587 p.

REFERENCES

1. Alefirenko N. F. Frazеologiya i paremiologiya / N. F. Alefirenko, N. N. Semenenko. [Phraseology and Paremiology]. М.: Flinta: Nauka, 2009. 344 p. [in Russian].
2. Zapukhliak I. M. Strukturni osoblyvosti substantyvnykh frazeolohizmiv z komponentom na poznachennia nezhyvoi pryrody v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Structural features of substantive phraseological units with a component for the designation of inanimate nature in English and Ukrainian]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriya «Filolohichni nauky»*. Movoznavstvo. 2019. № 12. P. 64–68. [in Ukrainian].
3. Kocherhan M. P. Zahalne movoznavstvo [General linguistics]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademii», 2006. 464 p. [in Ukrainian].
4. Kushneryk V. I., Humeniuk I. I. Strukturno-hramatychni osoblyvosti frazeolohichnykh odynyt iz koloratyvamy v anhliiskii movi [Structural and grammatical features of phraseological units with colorants in English]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: Filolohichni nauky*. 2019. № 48. P. 180–185. [in Ukrainian].
5. Uzhchenko V. D. Uzhchenko D. V. Frazеolohiya suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Luhansk : Alma-mater, 2005. 400 p. [in Ukrainian].
6. Frazеolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: u 2 kn. / [ed. V. M. Bilonozhenko and others.] [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. К.: Nauk. dumka, 1993. Book 1. 528 p.; Book 2. Pp. 984 p. [in Ukrainian].
7. Frazеolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy / [ed. V. D. Uzhchenko and others.] [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. К.: Osvita, 1998. 224 p. [in Ukrainian].